

מלכותה של שבת

הרב יעקב יד"ד

- א. הקדמה
- ב. שבת מלכתא
 1. נקראת מלכה
 2. מלכות
 3. שבת כמלכה
 4. דוד רמלך והשבת
- ג. שבת שלם
- ד. מורא שבת
- ה. סיכום

א. הקדמה

סדר החיים הקבוע שלנו כולל בתוכו אחת לשבוע, תמיד, את הופעת קדושת השבת. השבת איננה תלויה בקביעה אנושית או ישראלית כלשהי, היא גם לא מתחילה בהופעת האומה הישראלית, יסודה בבריאת שמים וארץ, והשובת הראשון, ומקדש השבת, הוא ריבונו של עולם. מכאן נובעת מעלתה של השבת, מכאן גודל חיובה וחיוב העיון בה, אך ממילא גם קוצר יכולתנו להשיג אותה ולהבינה.

ישראל מצד מדרגתם, סגולתם המיוחדת, זוכים לקיים מצוות שבת, ולהיות שייכים בכל הרבדים, בגוף ובנפש, אל המעלה המיוחדת הזו, מה שלא זוכים לה כל עם ולשון:

ולא נתתו ה' אלוקינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים, כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר במ בחרת.

מתוך תפילת שחרית של שבת

השבת, יותר משהיא מצוה עלינו, וחובה הלכתית לשומרה, היא התעלות גדולה. בשבת אנו נהפכים להיות מציאות אחרת, מרוממת יותר, ולכך יש השלכות רבות גם בהלכות שבת², אפילו בגופו של אדם, מאור פניו של אדם מאיר יותר בשבת מביום חול³, ובודאי בהשפעות הרוחניות והשכליות, שהשבת יוצרת שינוי והתעלות באדם:

ויברך אלוקים את יום השביעי - פירוש ברכה תוספות טובה, וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח ההכרה והשכל.

¹ ומכאן האיסור לגוי לשבות, "בנוהג שבעולם מלך ומטרונא יושבין ומסיחין... מי שבא ומכניס עצמו ביניהן אינו חייב מיתה" דברים רבה א, יח.

² לדוגמא, לגבי תפילה על החולה בשבת, יעוין בגמ' בשבת יב ע"א, ובשו"ע או"ח רפז א, ובעין אי"ה שם שבת פא אות מג, מה, מו. ובמקומות נוספים.

³ בראשית רבה א, ב.

ראב"ע על בראשית ב, ג⁴.

ההתהפכות הרוחנית והגשמית המתרחשת אצל אדם מישראל ביום השבת, חלה אמנם מעצם היום הקדוש הזה, ובלי שיצטרך האדם לפעול בו מאומה, וכך אנו מבטאים זאת בתוספת שאנו מוסיפים בברכת המזון:

ובמצוות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה כי יום גדול וקדוש הוא לפניך

לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצוות רצונך...

היום הזה גדול וקדוש לפניך, אנו רק מתרשמים ומתפעלים מכך, ואם כן אין הדבר תלוי בנו, אולם אף על פי כן נצטוונו לקדש את השבת, ולהתכונן לשבת, גם בהכנה פיסית⁵, וגם בהכנה רוחנית⁶, על מנת שנתרשם ותופיע השבת עלינו. כללו זאת חז"ל בכלל הידוע:

מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת.

עבודה זרה ג ע"א

חובה עלינו, אם כן, לנסות ולהתבונן על פי קוצר דעתנו, במתנה הטובה⁷ שנותן הקב"ה לישראל, מדי שבוע. במאמר זה ננסה להתבונן במצוות השבת מתוך המושג מלכות (שבת נקראה מלכה), ומתוך ברור המושג הזה ושייכותו לשבת, ננסה להאיר צד אחד מצדדיה המגוונים והעמוקים של מצווה זו. הנוהג לברך האחד את חברו ב"שבת שלום", נובע לכאורה גם הוא מאותה הבנה בעיניה של השבת, וננסה לעמוד גם על כך. פחות מוכרת לנו "יראת השבת", אך גם היא חלק ממושג המלכות.

ב. שבת מלכתא

1. נקראת מלכה

במקומות רבים אנו מוצאים את ההתייחסות לשבת, ואת קריאת שם השבת וההכנה אל השבת כהכנה לקראת מלכה, מנהגים רבים הקשורים ביחס אל השבת נובעים מהגדרת השבת כ"שבת המלכה". מניין, מדוע נקראה השבת כך, מהן ההשלכות הנובעות מההגדרה הזאת, ובעיקר מה ניתן ללמוד מכך לגבי מהותה של השבת?

מקור הדברים הוא בשתי סוגיות בגמרא:

רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר: בואו ונצא לקראת שבת

המלכה. רבי ינאי לביש מאניה במעלי שבתא ואמר בואי כלה בואי כלה.

⁴ יעוין גם בפרוש האפודי על מורה נבוכים חלק א פרק ל אות ח.

⁵ יעוין שו"ע או"ח סימן רנ ובהרחבה במשנה ברורה שם.

⁶ יעוין גם באורות התשובה פי"ד, לג, ובסידורו של שבת השורש הראשון ענף א-ג.

⁷ שבת י ע"א: "מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה".

שבת קיט ע"א

רבי חנינא היה מתעטף בבגדים נאים לכבודה של שבת, מצד היותה מלכה, כך ראוי להתכונן להראות פני מלך. ואין הדברים הללו מידת חסידות בלבד, שהרי כך היא ההלכה להקפיד לא רק על עונג שבת אלא אף על כבוד שבת, מצד היותה שבת המלכה, וזוהי מצווה מדברי סופרים וכדברי הרמב"ם בהלכות שבת⁸:

איזהו כבוד: זה שאמרו חכמים שמצווה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת, ומתעטף בציצית ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני שבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך. וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך.

שם פכ"ט ה"ב

שני חלקים אנו מוצאים בדברי הרמב"ם: רחיצת ידיים ורגלים בחמין מפני כבוד השבת, וזהו הצד המורגש, זהו הדבר שאליו אנו רגילים יותר, אולם הרמב"ם מדבר גם על הכנת הלב, כובד הראש, ההעמקה פנימית, התארגנותו הרוחנית של האדם לקראת שבת וכאן משווה זאת הרמב"ם להקבלת פני מלך "ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני שבת כמו שהוא יוצא לקראת מלך".

ההכנה לקבלת פני השבת דומה לקבלת פני המלך גם בדברים שלכאורה אינם דומים אלא למלכות בשר ודם⁹, אך חז"ל פוטרים את האדם מתשלומי נזיקין, בימי שישי בין השמשות מפני שרץ לקראת הקבלת פני שבת המלכה:

אמר מר ומודה איסי בערב שבת בין השמשות שהוא פטור (כשרץ והזיק במרוצתו) מפני שרץ ברשות. בערב שבת מאי ברשות איכא? כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא בואו ונצא לקראת כלה מלכתא, ואמרי לה לקראת שבת כלה מלכתא. רבי ינאי¹⁰ מתעטף וקאי ואמר בואי כלה בואי כלה

בבא קמא לב ע"א

היסוד לפטור אדם המזיק את חבירו בערב שבת, הוא מפני שבדרך כלל בכל יום מימות השבוע דרך בני אדם ללכת ברשות הרבים, ולכן מי שרץ ברשות הרבים הוא המזיק וחייב, אולם בערב שבת בין השמשות דרך בני אדם לרוץ ברשות הרבים ומי שהולך חייב, וכל זאת מפני שהמלכה נכנסת, שבת מתקרבת ובאה. מלכותה של השבת באה לידי ביטוי גם בתפילה מיוחדת הנאמרת לפני תפילת ערבית של ליל

⁸ וכך מובא גם בש"ע או"ח סימן רסג סעיף ג.

⁹ יעויין בענף יוסף בפרושו לעין יעקב על סוגיית הגמרא שבת קיט ע"א, שמקשה מדוע יוצאים לשדה לקבלת שבת, הרי שבת באה "מדרך עליון מלמעלה למטה" עיי"ש בתרוצו.

¹⁰ יעויין בגירסת הנימוקי יוסף לסיפור זה, דף טו ע"ב בדפי הרי"ף, סוף ד"ה מתניתין היה בעל קורה.

שבת, קבלת שבת, שאין דומה לה גם לא בלילי יום טוב. מנהגים רבים נקשרו סביב קבלת השבת, ותלמידי האר"י היו אף יוצאים לשדה לתפילה זו. בתפילה זו אנו מוסיפי לפרקי התהלים את המזמור¹¹ "לכה דודי לקראת כלה"¹² ובסיומו מסתובב הקהל לצד מערב כדי לקבל את השבת ואומר "בואי כלה בואי כלה שבת מלכתא". איזכורה של השבת כלה וכמלה נזכר גם בזמירות השבת¹³, ובזימון שבברכת המזון בשבת¹⁴.

גם בצאתה של השבת אנו מלווים אותה בסעודת "מלוה מלכה" וכך מופיע בהלכה:

לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת כדי ללוות את השבת אפילו אינו צריך אלא

לכזית.

שו"ע או"ח סימן ש

מסביר המשנה ברורה:

דכשם שצריך לכבד את השבת בכניסתה כן צריך לכבדה ביציאתה כשם שאדם

מלוה את המלך בצאתו מן העיר...

שם ס"ק ב

ראינו שהשבת נקראת כלה ומלכה, שההתייחסות אליה במנהג ובתפילה היא התייחסות למלך, והדבר צריך התבוננות: כשחז"ל כינו כך את השבת, האם זהו תואר של כבוד בלבד או שיש כאן משמעות מיוחדת הקשורה במושג מלכות? מהי מלכותה של השבת, במה היא מתבטאת? ראינו שישנם שני תארים לשבת: מלכה וכלה, מהי משמעות כלה, ומהי מלכה, ומהו היחס ביניהם? על מנת לענות לשאלות אלה ראוי שנחזור ונעיין במושג המלכות בכללו.

2. מלכות

ראשית יש להבדיל בין המושג שלטון וממשל למושג מלכות בו אנו עסוקים, השפעת השלטון והממשל נובעת מכוחם ועוצמתם, יכולתם להשליט סדר ולקבוע את חיי האזרח. הממשל בכוחו ובייעודו לתת שרות לאזרחיו, להעמיד את סדר החיים הציבורי הכלכלי והחברתי, להשפיע על האופן שבו יסדרו התושבים את אורח חייהם התקין והפשוט. לא כן היא המלכות, תפקידה ומהותה שונה בתכלית. בכמה מקומות מזכרת המלכות כגורם מאחד, דהיינו המלך והמלכות הם נקודת האחדות של העם:

רבי חנינא סגן הכהנים אומר: הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה

איש את רעהו חיים בלעו.

אבות ג, ב

בפשטות ניתן להסביר שהשלטון הקובע בכוחו את סדרי החיים מונע את האנרכיה, ולא נותן

¹¹ פיוט זה נתחבר ע"י המקובל רבי שלמה אלקבץ, חי בצפת בזמנו של רבי יוסף קארו ורבי משה אלשיך.

¹² ולמנהג אשכנז וקהילות הספרדים נהוג להוסיף לפני תפילת לכה דודי "בואו ונצא לקראת שבת מלכתא לחקל תפוחין קדישין".

¹³ כעין מה שנזכר במזמור "מה ידידות מנוחתך את שבת המלכה", ומנהג קהילות ספרד בזימון לומר: "ברשות מלכא עילאה קדישא וברשות שבת מלכתא".

לאי הסדר ולתוהו ובוהו לשלוט, בזה כוחו של הממשל, ולכן יש להתפלל לשלומה של כל מלכות¹⁴, שבעצם היותה שלטון משליטה סדר. לפי זה, לו יצויר שתקום אומה שכל אנשיה צדיקים וחסידים, לא תצטרך האומה למנהיג ולשלטון, שגם בלא מלך לא יבלעו חיים איש את רעהו. אולם המהר"ל מוסיף לכך צד פנימי יותר:

...ועל זה אמר בכאן כיון שכל אדם הוא כל העולם, עד שמצד העולם היה די לעולם באדם יחידי ואין צריך לזולתו, ולפיכך אם לא היה מורא מלכות, כי המלך הוא מקשר ומאחד הכלל כי זהו ענין המלך שהוא מקשר ומאחד הכלל כי מפני שגזור טבע העולם שיהיה האדם יחידי בעולם, אם אין מוראו של מלכות איש את רעהו חיים בלעו... שאלמלא מורא מלכות שהוא מקשר האנשים הפרטים עד שהם מתחברים, ואם לא היה זה, כל אחד בולע את רעהו חיים... דרך חיים שם המלכות לא באה כדי להגן על האנשים מפני אי הסדר כשאין ממשל מסודר, המלכות היא חלק מעצם הסדר האלוקי האידיאלי. פרטי הכוחות המצויים בבני האדם רבים ומגוונים, ולכל כח וכח שליחות וצורך לצאת אל הפועל בשלמות. כל כח וכח בצדק רוצה להופיע בכל מילואו, אולם בלא סדר והנהגה, כל כח יכבוש את כל היש ולא יתן מקום לכוחות הנוספים והמשלימים את הצורך הכללי של העולם. לכן יש מלכות, מלכות היא הכח המאחד, לא אחדות של פשרה או של ויתור, אחדות הרמונית המעמידה כל כח וכח על מעמדו ומקומו הראוי לו באמת מצד עצמו, ומעמידה את כל הכוחות באופן שיחד הם מעמידים עולם מלא. מלכות לא קמה בדיעבד כדי למנוע אי סדרים¹⁶, מלכות היא היכולת האידיאלית לתת לכל כח וכח את תפקידו¹⁷. כך מסביר המהר"ל גם את האיסור על המלך להרבות לו נשים ולהרבות כסף זהב וסוסים:

דע כי מה שהזהר המלך במצות לא ירבה, כי נקרא המלך אחד, וכל אשר הוא ריבוי נאסר לו. ובשלושה דברים יוצא המלך ממה שהוא נקרא אחד, על ידי סוסים הרבה וע"י כסף וזהב הרבה וע"י נשים הרבה. לכך כתיב בכל אחד מאלו שלושה לא ירבה. והדברים האלו ידועים למביני מדע למה הזהר המלך על אלו ובאלה לא יצא מענין המלכות שהוא אחד.

המלך ככח המאחד הפנימי, המעמיד את סדר האומה מצד אחדותה¹⁸, לא יכול לשמש ככח

¹⁴ יעוין עוד בספר אוצר דינים ומנהגים ערך לכה דודי.

¹⁵ עיין בפרוש רש"י למשנה שם: "בשלומה של מלכות אפילו באומות..."

¹⁶ ובקנין תורה אומר הרצי"ה הממשלה היא ממשות, בעוד שהמלכות היא האיכות כח המלכות האישיות המלכותית. שם עמ' יז.

¹⁷ יעוין באורות עמ' קכט - קלא, ובעולת ראי"ה ח"א עמ' של-שלא ובעמ' שפט, ובאגרות ראי"ה ח"ג עמ' קני-קנז, ובמאמרי ראי"ה עמ' 286 ובהרחבה בחוברת "שלום אמת לדעות ולמעשים" הוצאת בית הרב תש"ס.

¹⁸ יעוין גם בפרושו של הנצי"ב לבראשית י, ח-ט לגבי נמרוד "ממנו החל ענין מלוכה להתגבר ולשור על אנשים, ובאמת כך היה רצון ה' וקיום העולם..." ובהמשך דבריו שם שלכן גם נמרוד וגם נבוכדנצר נקראו עבדים של ה'.

מפריד ולכן כל מה שתלוי בריבוי שהוא יציאה מנקודת האחדות אסור למלך¹⁹. כך היא מלכות דארעא וכך היא מלכות דרקיע, סדר העמדת הכוחות העולמיים²⁰ כולם על כל רבבות פרטיהם ותוצאותיהם, לתת לכל כח וכח את תפקידו זוהי המלכות האלוקית, כך היא מופיעה בארץ.

...מלכות שמים הכוללת כל עולמי עד מראשיתם עד אחריתם, מרום מעלתם, עד תחתית עומק ירידת שפלותם. ועל פי אותה העצה העמוקה, הכוללת את כל ההיות כולן, את כל האור החי והמאיר בכל הפרטיות והכלליות של כל חי העולמים.
עולת ראי"ה חלק א, ח

"מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא" (ברכות נח ע"א), מלכותא דארעא מביאה לידי מעמד ביטוי ומשמעות, את היחיד בתוך האומה, המלך מעמיד אל נכון את השבט, הקהילה ואת היחיד. מלכותא דרקיעא מביאה לידי ביטוי את פרטי כללות המציאות בכללותה ובפרטיה, מלכותא דרקיעא מעניקה חיים, ייעוד ומגמה, במכלול כל ההויה כולה, זוהי משמעותה של מלכות, וגם בזה מלכותא דרקיעא ומלכותא דארעא, על כל ההבדל שבהן, דומות.

אולם ישנו צד נוסף הצריך התבוננות וקשור בעצם מושג המלכות: לכל כח וכח בפרטי החיים ישנה מציאות עצמאית, כל פרט מביא לידי ביטוי תכונה מסוימת המיוחדת דוקא לו, והיא תצא אל הפועל בצביון המיוחד שלו. לעיתים צריך כל פרט לצאת למלחמה כדי להבליט את הייחוד שלו, "צריך כל פרט להיות מתבלט במהותו היחידה, ולזה צריך הוא ללכת מעכב, ללכת מתנגד לכל הפרטיות שעומדים להיות מצבינים את פרט זולת עצמיות פרטיותו. וזהו יסוד השגחה שבונה את העולם"²¹. אולם אין הדבר כך כשאנו עוסקים במלכות. על דרך משל: בכל ממשלה ישנם כמה שרים ולכל שר תפקיד משלו, והוא ממונה ואחראי על נושא אחד, עליו הוא ילחם, אותו יביא לידי ביצוע והשלמה, אולם העומד בראש הממשלה, איננו ממונה על שום נושא, ואין לו לכאורה שום תפקיד מסויים, אולם הכל נובע מכוחו, יכולתה של כל הממשלה להביא לידי ביצוע את מכלול תפקידיה תלויה אך ורק בעומד בראש, אף על פי, ורק בגלל שהוא איננו בעל סמכות מסוימת ופרטית, עד כאן המשל. חז"ל נתנו לכך ביטוי בעצם מושג המלכות:

מלכות לית לה מגרמא כלום²².

מלכות היא אותה עצמה פנימית העומדת ביסוד הכל, אין לה חיים פרטיים משל עצמה, אך אין

¹⁹ כך ניתן להסביר גם את היותו של המלך לב האומה, ואת הפעמים הרבות שהתנ"ך מייחס ל"לב המלך" בעניין זה יעוין בספר מקרא קודש עמ' 151 ואילך ובעמ' 162-163.

²⁰ עוד בעניין זה יעוין בלאמונת עיתנו חלק ב' הישר כדוד בעיקר מעמ' לג.

²¹ אורות הקודש חלק ד' עמ' תצח, ויעוין עוד בפרושו של הרב לפסוק בהושע ה, יא: "כי הואיל הלך אחרי צו", ובהסבר הגמרא סנהדרין נו ע"א "ויצו זו עבודת כוכבים" ולומדים זאת מהפסוק בהושע הנ"ל, ועין באורות הקודש ח"א עמ' קעו בעניין זה.

²² מקור הביטוי הוא בזוהר חלק א עמ' קמ, במקומות נוספים הושואה המלכות לעניין הירח שבו מופיעים ביטויים דומים "סיהרא לא אית לה נהורא מדילה אלא מה דיהיב לה שימשא" (זוהר ח"א קלה ע"ב).

חיים לשום כח בלעדיה. ניתוב הכוחות, מקור חייהם וסדר הופעתם נובע מכוחה של המלכות, אך היא עצמה עומדת בפנימיות הכל ואין לה ביטוי עצמי, אין היא מופיעה כחלק ממערכת הכוחות הנמצאים במרחב ההויה, אבל היא כל יכולת הכוחות הללו לצאת אל הפועל²³. שני דברים למדנו במושג מלכות: מלכות איננה ממשלה או שליטה, מלכות היא העומדת בנקודת האחדות של כל הכוחות. מתוך שישנה מלכות, יש יכולת לכל הכוחות לצאת אל הפועל, וכלשון רבנו בחיי בכד הקמח (עמ' שעט): **"אין מלך בלא עם"**²⁴. למדנו גם שלמלכות עצמה אין כח פרטי, ואיננה מופיעה בעולם כמהות עצמאית פרטית²⁵.

3. שבת כמלכה

מהלך בריאת השמים והארץ, כפי שמופיע בתחילת ספר בראשית, מופיע בסדר עולה. תחילה נבראים הדוממים, השמים, הארץ, המים למטה ולמעלה, אחר כך הצומח והכוחות שהוא תלוי בהם, בימים חמישי ושישי מופיעה בריאת בעלי החיים, ובפסגת ימי המעשה נבראו אדם וחווה, אחר כך מופיעה השבת. עיקרון זה מופיע בהדגשה בהסבר המלבי"ם, נביא רק ציטוט קצר מדבריו:

הבריאה צעדה ממדרגה למדרגה. והאדם הוא המדרגה האחרונה עטרת הבריאה ותפארתה ותכליתה.

בכל מדרגה שעלתה הבריאה התרוממה מן הארץ והתפרדה ממנה, הדומם חלק מן הארץ, הצומח יתרומם עליה, והעשב יתרומם מן הדשא, והעץ מן העשב... אבל החי יתפרד ממנו וגם הוא יעלה במעלות, התולע רוחש עליו, והדגים טבועים במצולות... וראש הבע"ח נתון באמצע בין השמים והארץ וכל שישתלם הבעל חי יותר יגביה ראשו למעלה עד האדם שראשו הוא שורשו...

המלבי"ם בפרושו לבראשית א, כה למדנו שסדר התהוותו של העולם הוא בסדר מדורג ההולך ועולה, הולך ומתקדם, מתעלה כדי להגיע אל מטרתו האלוקית הנכספת. רק אחר השלמת השמים והארץ והשלמת הבריאה האנושית באה השבת. כיצד יש ללמוד את מהותו של היום השביעי, האם זהו יום של הפסקה בסדר הבריאה, האם הבריאה ממשיכה להתקדם, לאן, מהי המדרגה הנוספת והמעולה יותר הניתנת בשבת? והדברים מתחדדים יותר בדברי חז"ל:

ומה נברא בו לאחר ששבת? שאנן נחת שלוה והשקט.

²³ יעוין בעין אי"ה לברכות דף פט פסקה רצ בהבדל שבין מלכות ישראל ומלכות אומה"ע, ובמאמרי הראי"ה עמ' 38, ובלתיבות ישראל בתחילת מאמר התורה והגאולה.

²⁴ "מלכא בלא מטרוניתא לאו איהו מלכא" זוהר ח"א רנ.

²⁵ עוד בעניין זה עוין בספר לזית חן, הרב מתיתיהו רוזנברג, חנוכה פרק שיש, ובספר שבת מלכתא, הרב שמואל פינקוס.

רבי לוי בשם רבי יוסי ב"ר נהוראי: כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשים בהם היו מותחים והולכין כיון שנחו ידי קוניהם מהן ניתן להם ניחה, וינח לעולמו ביום השביעי.
בראשית רבה י', ט

המנוחה²⁶ נבראה ביום השביעי, השאנן, השלוח, מהי בריאה זו? האם התחדשה המציאות והתעשרה בבריאה מסוימת שלא הכרנו בששת ימי המעשה? מהי משמעותה של מנוחה זו? (שאלה זו מתחדדת לאור השוואת התורה בין חובת האדם בשביתה ובין השביתה האלוקית בששת ימי המעשה, האם יש מקום לצוות על האדם לשבות מפני שרבש"ע שבת, האם ישנו יחס כלשהו בין שביתה האדם לשביתה אלוקים?) האם השבת היא אכן יום פאסיבי, הפסקת מלאכה, או שיש בה משמעות פעילה ויוצרת?
חז"ל המשילו את משמעותה של השבת בשני משלים, המופיעים בבראשית רבה, בתחילת המדרש שהובא קודם:

גניבא ורבנן: גניבא אמר: משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה, כלה שתיכנס לתוכה. כך מה היה העולם חסר, שבת.
רבנן אמרי: משל למלך שעשו לו טבעת, מה היתה חסרה, חותם. כך מה היה העולם חסר, שבת.

בשני המשלים הזכרה המלכות. באחד מהם נזכרה גם הכלה, אולם המשותף לשני המשלים היא המרכזיות של השבת. כל החופה היא עבור הכלה, וכל משמעות הטבעת טמונה בחותם. ובנמשל: ללא השבת אין משמעות לבריאה, עכשיו כשנכנסה השבת, יש סיבה לחופת העולם, ויש חותם לטבעתו של הקב"ה. ששת ימי המעשה מרובים בעשייה ויצירה, מרובים בפרטים, ובכל יום יצירה מיוחדת, לכל יום משמעות בפני עצמו, בשבת אין יצירה פרטית, לא נבראו בה יצורים חדשים שטרם הכרנום, השבת היא המשמעות המאחדת, היא התוכן הפנימי והמרכזי של כל מעשה בראשית.

שבת היא מלכות, בשתי המשמעויות שהזכרנו לעיל:
מלכות ככח המאחד את הפרטים מצד שורשם ומהותם, יכולת האיחוד ההרמוני, כך השבת יוצקת משמעות פנימית לששת ימי העשייה החולית ומחברת אותם עם הקודש, וכך מופיעים הדברים בעולת ראייה:

קדושת השבת יש שניים בכוחה. האחד מה שהיא מקדשת ומעלה את ישראל

²⁶ מצוות השבת ניתנה במקורה לישראל במרה, אולם כבר קודם לכן ייסד משה את השבת במצרים, ודרש זאת מפרעה על יסוד הצורך במנוחה, יענין שמות רבה א, כח, וכך בתנא דבי אליהו א: "אדם עושה מלאכה כל שישה ונח בשביעי נתרצה עם בניו ועם בני ביתו". כך גם בגמרא פסחים נ ע"ב לגבי נשות מחוזא שרשאיות להיות עצלות בשבת, ובתנחומא פרשת כי תישא לגבי אביו של טרונסרפוס הרשע שאם בב"ד של מעלה מניחים לו ביום השבת מעונשו. ענין זה נזכר גם בסוגיית הגמרא שבת קיט ע"א שרב ששת היה מושיב התלמידים במקום לא נח בשבת, כדי שינוחו ולא ייטרדו בעסק התורה יותר מדי. ועיין שו"ע או"ח סימן רצ סעיף ב ברמ"א שם.

בקדושתה העליונה ומרוממת אותם, בעצם קדושת היום למעלה מכל עיני חול, ומדבקתם בכבוד עליון וקדושה עליונה. חוץ מזה היא ממשכת גם כן את כח כל ימי המעשה עם כל חילוניתם ושפלותם, שע"י מה שהם נזכרים בקדושת השבת הנם מתרוממים, ובאין הכרה מוחשית, הנפש הישראלית מרוממת עצמה אפילו בימי החול מפני הזכר של יום השבת, ובזה אין דברי החול שפלים כ"כ כמו שהם נראים בחיצוניותם...

למדנו בדברי הרב, שמשמעות כל ימי החולין מתרוממים מפני הערך של יום השבת, המחבר אותם אל הקודש גם בהיותם בעיצומה של עשייה חולית, וכך על יסוד הקשר הקבוע שבין שאר ימות השבוע ובין השבת מתברכים כל ששת הימים ומתעלים אל השבת. כמנהגו וכדעתו של שמאי הזקן בהכנות לשבת, וכדעת בית שמאי: "מחד שביך לשבת" (ביצה טז ע"א), מאחד בשבת שלך תן ליבך לשבת הבאה (רש"י שם)²⁷.

אך אין לטעות בכך וללמוד שהשבת היא רק תזכורת חיצונית לאדם, שלא ישכח את הקדושה המרוממת של השבת ולא יתדרדר בימי החולין. השבת היא יסוד החיבור הפנימי של כל ימי העשייה, היא יסוד הקודש שכל ימי המעשה מתפרטים²⁸ ממנו, היא הנשמה של ששת ימי השבוע. מתוך תוכן הקודש הפנימי של השבת יוצאים ששת ימי המעשה לפועל. השבת מקור הברכות, מקור כל היצירה, אך היא כמידת המלכות אין לה מגרמא כלום. אין בריאה חדשה ביום השבת, בשבת לא התחדשה יצירה כלשהי, היא פנימיות כל היצירות תכנן ושרשן אך היא בפני עצמה לא כלום.

ונראה שיכון הכתוב לומר על דרך אומרם ז"ל כי העולם היה רופף ורועד עד שבא שבת ונתקיים העולם ונתייסד, והכונה הוא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם, והוא סוד אומרו וביום השביעי שבת וינפש... ששבת פירוש ובא שבת, וינפש פירוש נשפע שפע החיוני בכל הנבראים, כי קודם השבת לא היה נפש לכל הנבראים.

היתה אמנם בריאה ביום השבת, אך לא בריאה כימי החולין אלא בריאה מחודשת. כל ששת הימים הקודמים קיבלו משמעות פנימית יותר, עכשיו נברא העולם כולו מחדש. ביום השבת נבראה נפש העולם, ומעתה תיקרא השבת שבת המלכה, שורש כל הבריאה, היסוד המאחד את כל הופעותיה, וכשלבשבת עצמה לית לה מגרמא כלום, אין חידוש בפרטי הבריאה אך כולה מתחדשת. ממשיך האור החיים בדבריו שם:

²⁷ יעניין עוד ברמב"ן לשמות כ, ח. זוהי משמעות שיר של יום שאנו פותחים בו היום יום ראשון או שני בשבת.

²⁸ כך אנו אומרים בלכה דודי: לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה, ויעניין בפרוש עץ יוסף שם.

²⁹ יעניין עוד בבני יששכר מאמרי השבתות מאמר א, יב, "כשברא הקב"ה את עולמו בששת ימים היה הכל כחומר בלא צורה, וברא אח"כ את יום השבת קודש הוא הצורה (היינו הנשמה) אל החומר, וקיבלו כל הנבראים צורה והוא

והוא שאמר הכתוב ויכל אלוקים וגו' פירוש שכלה ה' באמצעות יום השביעי מלאכתו וחזר ופירש מה הוא מלאכתו שכלה, לא שהיה חסר דבר מעשותו ועליו הוא אומר ויכל, אלא הכוונה היא אשר עשה פירוש המלאכה שכבר עשה... שם כמו שאמרנו בעניין המלכות, "לית ליה מגרמא כלום", כך גם בשבת לא נבראה בשבת שום בריאה מחודשת, אך כל הבריאה מתחדשת בעטיה³⁰.

כך יש להסביר גם את משמעותה של המנוחה, יש מנוחה של בטלה מעבודה, כשאדם נח מעמל יומו הכוונה היא שהוא מפסיק את העמל ויושב בטל, אך יש מנוחה שהיא כולה פעילות, מנוחה שכולה התקדמות של יצירה פנימית. כשצונו ישראל על הקמת המשכן, חזר משה והזהיר על שבת: "ואתה דבר אל בני ישראל אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם" (שמות לא, יג)³¹. רש"י בשם חז"ל מפרש: "אף על פי שתהיו רדופין וזרזין בזריזות המלאכה, שבת אל תידחה מפניה". התקשו המפרשים בשאלה מהי ההוה אמינא שיחללו שבת מפני מלאכת המשכן, הרי קדושת השבת ידועה להם מכבר, ומדוע שיבואו לחלל את השבת עבור מלאכת המשכן? תרץ על כך האברבנאל:

לפי שציווה ית' על עשיית המשכן וכליו, שהיה מורה על דבקות ה' ית' ושרות שכינתו באומה, היה אפשר שיחשוב אדם, שהפועל ההוא היה יותר נכבד מכל הפעולות התוריות, וכל שכן מהשביתה בשבת, לפי ששלמות כל דבר הוא בפעולתו, והמעשה הוא יותר שלם מהשביתה והמנוחה, וכל שכן המעשה הנכבד והקדוש הזה.

הטעות שבעטיה עלולים ישראל, חלילה, לחלל את השבת עבור עבודת המשכן, נובעת מטעות בערכה של השביתה בשבת, ערכה של המנוחה אם נפרש את המנוחה כמנוחה של הפסקת העמל, של חוסר התקדמות ויצירה, יש מקום לומר שמלאכת המשכן תדחה את המנוחה. הציווי לשבות גם ממלאכת המשכן מוכיח שמנוחת השבת היא אחרת, יש למנוחה זו ערך רוחני והתפתחותי רב מאד. כדי לבאר את משמעות המנוחה המיוחדת לשבת נתבונן בדברי הרב:

לפעמים אדם צריך להתיישב בדעתו, שלא להיות רודף תמיד מחובת המעשה והתלמוד, אלא ליתן לעצמו הנחה וריח, כדי שתתעלה נשמתו³² בעצמה, ותתרחב בטיולה הפנימי, בלשד החיים האצורים בתוך כל המעשה והתלמוד, בתוך כל העבודה והתפילה.

כמו נשמה אל הגוף.

³⁰ יעניין בקונטרס קדושת השבת לרבי צדוק הכהן מלובלין סימן א, שבזה מסביר את הטעם שהתורה הסמיכה את השבת לששת ימי המעשה: "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וביום השביעי שבת לה' אלוך" והרי אין צורך הכרחי לעבוד בששת ימי החול כדי שתחול קדושת השבת, וזה כעין מה שהזכרנו לעיל אין מלך בלא עם.

³¹ וכן עניין בשמות לה א-ג וברש"י לפסוק ב.

ואחרי שביתה כזאת, שקדושת שבת יש בה, מתאמצת הנשמה לשוב ברוב כח לעבודה רוחנית ומעשית, שכל פרטיה יהיו רעננים, יונקים ממקור החיים של הדעה המלאה, מוארה באור החיים.

המנוחה שבה עוסק הרב, מנוחה שיש בה קדושת שבת, איננה מנוחה בטלנית המאפשרת לבעליה הפסקת פעילות, זוהי מנוחה המחברת את האדם עם מקורו. מנוחה אמיתית, היא זו שמביאה את האדם לעצמו, לאמיתותו, לנקודת הבסיס הפנימית שלו, רק אז הוא נח, "מקום מנוחתנו הוא רק באלוקים" (אורות, צימאון לאל חי עמ' קיט). המנוחה האישית הפרטית תתאפשר רק כשהיא יונקת ומחוברת³² למקורה, וכך גם המנוחה הלאומית, רק בשיבת האומה לעצם חייה ומקורה, רק אז תנוח. היחיד והאומה מתעלים למנוחה זאת ומבטאים אותה מתוך קדושת השבת, רק בתפילת המנוחה של שבת, מתוך סדר השבת ולפני צאתה: "מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום ושלחה"³³ והשקט ובטח", זהו ביטוי לאותה מנוחה פנימית מקורית שכל שאיפתנו להתרומם אליה. מנוחה זו באה רק מתוך החיבור לאבות האומה, אל הצור ממנו חוצבנו: "אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו", השאיפה אל המנוחה המקורית שלנו, תלויה בקישור הפנימי הלאומי ורק מתוך ההתאמצות הפנימית לאחדות זו, אנו זוכים לאותה השוואה של "אתה אחד ושםך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", שהיא המנוחה האמיתית, מנוחתנו³⁴ באלוקים.

מתוך כך אנו מבינים את הברכה של השבת: "ויברך אלוקים את יום השביעי" (בראשית ב, ג), ובמדרשי חכמים בארו עניין זה³⁵.

מניין באה ברכת השבת, הרמב"ן באר:

והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות, והוא יסוד עולם. ויקדש אותו כי ימשוך מן הקודש. ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה, לפי שאין לו בן זוג, ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהיה בן זוגך, ותשכיל, כי בשבת נפש יתירה באמת.

על פי דברינו למעלה, הדבר מבואר. השבת כמלכה, היינו נקודת המקור והשורש המאחד הפנימי, והוא החיבור לעצמיותנו לאור אלוקים שבנו, ומשם הברכה והריבוי, משם "מקור

³² ועיין בצדקת הצדיק לרבי צדוק הכהן מלובלין סימן רטז

³³ עיין בהגדה של פסח להראי"ה זצ"ל (הוצאת מכון הרצי"ה תשנד) עמ' רי, ועוד.

³⁴ וכדלעיל בראשית רבה י, ט, שהשלוה וההשקט נבראו בשבת.

³⁵ השפת אמת עוסק במושג מנוחת השבת במקומות רבים, בכיוון זה, ולדוגמא עיין בתחילת שפת אמת לבראשית שנת תרל"א ד"ה ברש"י ז"ל, ובשנת תרל"ד ד"ה ברש"י מה, ובשנת תרל"ה ד"ה במדרש, ובמקומות רבים נוספיו.

³⁶ עיין בבראשית רבה יא כמה דעות שם במדרש במה ברכו ליום השביעי

הברכה³⁷, משם נמשכת הקדושה. וזוהי נקודת האחדות הפנימית של בן זוגך. מנהג ישראל לנהוג בשבת כמלכה, להתכונן לקראתה, לבטא זאת במעשה ובתפילה, וככל מנהגי ישראל מקורו בקודש, מקורו בעצם מהותה של השבת, השבת היא נקודה הפנימית המאחדת את כל ההויה אל מקורה בקודש, ואף שאין לה מגרמא כלום, היא המנוחה היותר אמיתית ושלמה³⁸.

4. דוד המלך והשבת

סוגיית הגמרא במסכת שבת הדנה בעניי מוקצה, מביאה את סיפור תאריך פטירתו של דוד המלך, שצריך התבוננות רבה:

דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם הודיעני ה' קצי אמר לו גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם, ומדת ימי מה היא גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם, ואדעה מה חדל אני אמר לו בשבת תמות, אמות באחד בשבת, אמר לו כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. אמות בערב שבת אמר לו כי טוב יום בחצריך מאלף טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח.

כל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כולי יומא הווא יומא דבעי למינח נפשיה קם מלאך המות קמיה ולא יכיל ליה דלא הוה פסק פומיה מגירסא אמר מאי אעביד ליה הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה אתא מלאך המות סליק ובחיש באילני נפק למיחזי הוה סליק בדרגא איפחית דרגא מתותיה אישתיק ונח נפשיה שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה שלחו ליה חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו ולא יפה אמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת שבת ל ע"א-ע"ב

יש להתבונן בסוגיה זו מצדדים רבים, עצם הרצון של דוד לדעת את היום בו ימות, היוכוח עם הקב"ה להקדים או לאחר ביום, הנסיון ללמוד בלא הפסקה כדי לדחות את הגזרה ולבסוף היותו של דוד המלך מוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים, צריכים עיון רב, ואין כאן מקומו, אבל תאריך פטירתו בשבת דוקא, והנסיון של דוד שלא למות דוקא בשבת קשור לכאורה לסוגייתנו.

³⁷ עוד בעניין זה יעויין בקונטרס קדושת שבת מאמר ג בתחילתו.

³⁸ לא עסקנו כאן ביחס שבין כלה ובין מלכה, על היחס ביניהם יעויין מהר"ל ח"א עמ' ה, ותפארת ישראל עמ' כג, ובמהרש"א ח"א לב"ק לב, ובעולת ראה ח"ב עמ' נא, ובספר הליקוטים על הרמב"ם פ"ל משבת ה"ב בשם נימוקי מהרא"י.

מלכות בישראל שייכת לבית דוד: "הלא לכם לדעת כי ה' אלוקי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח" (דברי הימים ב יג, ה), המלכות נקראת על שם דוד לנצח "דוד מלך ישראל חי וקיים" (ראש השנה כה ע"א), ומלכי שבט יהודה ייקראו מלכי בית³⁹ דוד הוא ראשית ממלכת ישראל והוא אחריתה. "ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה... וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צואת הזקן ונענשו בהם" (הרמב"ן לבראשית מט י). מלכותו של דוד מתוארת בדברי רבותנו כמלכות הכוללת את מרחב כל הכוחות גם אלו שאינם, לכאורה, תחת שליטתה.

תני רבי שמעון בר יוחאי אומר: לא אותך מאסו כי אותי מאסו וכו' בשלושה דברים

עתידיים למאוס: במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבניין בית המקדש, אימתי

מאסו שלושתן? בימי ירבעם, הדא הוא דכתיב "ויען איש ישראל ויאמרו:

אין לנו חלק בדוד זו" - מלכות שמים

"ולא נחלה בן ישי" - זו מלכות בית דוד

"איש לאהליו ישראל" - ולא לבית המקדש אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו

ילקוט שמעוני שמואל א קו

בן ישי, היינו המשכיות המשפחתית המיוחסת כמלכות בית דוד, אבל כשמשמש הכתוב בביטוי דוד, זו מלכות שמים, דוד ומלכותו אינם מבטאים "מינוי פונקציונלי, ארגוני המחבר ונותן מסגרת לכוחות השונים, בלבד, אלא הוא בעל נשמה מרכזית שבכוחה לאחד את כל האומה מתוך שכל נטיות החיים וכשרונותיהם כלולים בו כבאוצר חיים, "ליבו הוא לב כל קהל ישראל", ומחובר הוא עם כל האומה בקשר פנימי חי ומשפיע, כלב באיברים" (לאמונת עיתנו ח"ב לד). מרכזיות הכוחות של דוד ומלכותו מודגשים בדברי הרב:

אבל כל כך היא כוללת, עטרה של מלכות בית דוד עד שהיא נמשלת להבריאה

בכללה, שלא יתכן שתחסר בה כללות הכוחות להרע, כשם שלא יחסר לה שום

כח טוב, ומכללות הכל תעמוד במילואה אח"כ על האושר והטוב...

עין איה שבת נו ע"א מובא בהערות לאמונת עיתנו חלק ב עמ' רד

מלכות דוד כוללת את כל מערכת החיים, כל גווניה ופרטיה מתוך נקודת המקור הפנימי, מתוך תפיסת המלכות, שבית דוד מבטאים אותה בשלמות ולפיכך מלכות תיקרא על שמם. כשעסקנו לעיל במושג מלכות למדנו שהמלכות היא נקודת הריכוז הפנימית הכוללת כל הפרטים כולם, ולמדנו שמלכות לית לה מגרמא כלום. סיפורי משפחת דוד, הולדתו, מעשיו קודם משיחתו בידי שמואל, לא מופיעים בנביא. דוד נזכר בנביא במעשיו⁴⁰ הלאומיים, בהושעתו את ישראל, אין

³⁹ לדוגמא: הוריות יא ע"ב לענין משיחת המלכים, רק מלכי בית דוד נמשחים.

⁴⁰ בענין תולדות דוד יענין בילקוט המכירי לתהלים קיח, כח.

עיסוק בפרטי עניניו, וכלשוננו של הרב:

בנפש דוד אין אנו מוצאים חיים פרטיים מופרדים בפני עצמם. החוט הולך ונמשך כל כך יורנו להכיר בה רק המשך מרכזי מהחיים הכלליים, מאור אמת ליעקב ותפארת ישראל - "שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון..."

מאמרי הראי"ה עמ' 38

אולי לאור זאת ניתן להבין מדוע דוד שייך כל כך לשבת⁴¹. דוד מלך ישראל, לא ימות בערב שבת ולא בצאת השבת, כיוון שדוד המלך שייך לשבת המלכה. שבת שעניינה הפנימי הוא המלכות שבה, מתאימה לדוד המלך, המביא לידי ביטוי את מלכות ישראל, ומלכות שמים. מצד ענותנותו⁴² מבקש דוד למות בערב שבת או במוצאי השבת, שלא תובלט כל כך מידת מלכותו, אך לא כך הוא הרצון האלוקי, ודוד המבטא באישיותו הכוללת את מידת המלכות, נפרד מהאומה ביום שבת המלכה.

ג. שבת שלום

מנהג ישראל לברך זה את זה בשבת, בברכת "שבת שלום", "תיכף בואו מבית הכנסת לומר שבת שלום" (כף החיים או"ח סימן רע"א ס"ק ב)⁴³. כך גם מנהג ישראל בלילות שבת בכניסת האדם לביתו לומר את המזמור "שלום עליכם", ולהכפיל בו את השלום: בואכם לשלום, בשבתכם בשלום, ברכוני לשלום, וצאתכם לשלום.

חכמים הקפידו דווקא בשבת על ענייני השלום הפנימי, שלום הבית, כך הקפידו על הדלקת הנר בערב שבת. כשאינו לו די צרכו ויכול לקנות או נר או יין לקידוש "נר ביתו עדיף משום שלום ביתו" (שבת כג ע"ב)⁴⁴, וזאת אע"פ שהיין לקידוש הוא דאורייתא, והנר דרבנן. בהדלקת הנר נהוג שהאישה מתפללת על ביתה בעלה ומשפחתה. כך הדבר בכל ענייני שלום בית, שבשבת הזהירות בעניין זה חמורה יותר: "ואין צריך לומר שלא ירגיל שום קטטה מערב שבת, ואם היה לא עמה איזה קטט שיפייסנה מקודם שנכנס שבת... שירדוף בינו לבניה אהבה ואחוה כל ערב שבת..." (לשון הב"ח על טור או"ח סימן רפ)⁴⁵.

כניסת האדם לביתו, הנר הדלוק, פתיחת דבריו בשלום עליכם, והזהירות בכבוד אשתו, מבטאים את השלום המתאפיין בשבת. ובאופן טבעי כך הוא הדבר שהרי בשבת איננו עסוקים

⁴¹ ובמחשבות חרוץ עמ' 164 "וע"כ שבת מעין עוה"ב, ונקראת מלכתא דרגא דדוד המלך ע"ה..."

⁴² עניין זה שדוד לא רוצה למות בשבת מחמת ענותנותו, כעין זה יעוין בעין איה לשבת שם אות נה.

⁴³ ויעוין בסידור היעב"ץ חלק א סעודה ראשונה (עמ' תקסה) שמביא מנהג זה בשם האר"י, ובאוצר דינים ומנהגים ערך שבת.

⁴⁴ יש דעות נוספות בעניין זה, ואכמ"ל.

⁴⁵ יעוין בכל דברי הטור שם ובדברי הב"ח לחשיבותו של עניין זה.

בצבירת הון ובעמל הפרנסה, וממילא⁴⁶ השלום מתרבה בה, אולם מהי משמעות הדבר, באיזה שלום מדובר, האם זהו חלק ממהותה של השבת?

כל המתעורר בעולם מדור דורים עד אחרית, הכל הוא חלקי שאיפות וחלקי הכרות, שהולכות ומצטרפות ליצירה שלמה. עד שלא באה הצורה המשלימה, המכנסת את הכל אל שלמותה, יש בהם טוב ורע, אמת ושקר, טומאה וטהרה, קודש וחול.

אבל כשיופיע האור של ההתאחדות הכוללת, שיהיה מבורר כל אלה השאיפות וחלקי ההכרות למה הן באות, אז הכל יוכר לטוב, לאמת, לטהרה, ולקודש, עולמו שכולו שבת, שכולו טוב. אורות הקודש ח"ב, תקי

השלום⁴⁷ שהשבת מביאה עימה, בא מיסודה של השבת. השבת העומדת ביסוד כל הכוחות ומהווה את נקודת השורש והמקור של כל הכוחות, היא הנותנת לכל כח וכח את מקומו וביטוי, שלום שאיננו מהפשר ואיננו מוותר, שלום הכולל את כל הכוחות בהרמוניה אחדותית. בטרם תבוא השבת, עומד כל כח בפני עצמו, באופן נפרד, ואז יש בו כוחות חיוביים וכוחות שליליים, טומאה וטהרה, קודש וחול. השבת מכנסת את הכוחות, מתוך יסודם ומקורם, ואז גם החלקים השליליים, גם הטומאה וגם החול, בחיבורם למקורם מוצאים הם את מקומם, ומהווים חלק ממערכת שלמה.

כל ההלכות העוסקות בשלום בית מביאות לידי ביטוי את היותה של השבת "שבת שלום", ממקור השלום, ממקור הברכה. מתוך היותה של השבת שבת המלכה, מתוך היותה מקור המלכות, מתוך כך היא שבת שלום⁴⁸, הבא לידי ביטוי במנהגם של ישראל, בלילות שבת, ב"שלום עליכם", ובשלום הבית.

ד. מורא שבת

המלכות מביאה עמה מורא, כך היא ההלכה בכל מלך ובכל מלכות, חלק מהיותה מלכות הוא המורא שרוכשים אליה פרטיה. גם כלפי שבת אנו מוצאים יחס של מורא, ומופיעים הדברים כבר בציווי השבת בעשרת הדיברות, בתאור מתן תורה המופיע בפרשת יתרו צויונו "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות יט, ח), ואילו בתאור מתן תורה המופיע בספר דברים צויונו "שמור את יום השבת לקדשו" (דברים ה, יב). היחס בין זכור לשמור נידון כבר בדברי חז"ל, ובמפרשיהם. הרמב"ן שדן בדבריהם מוסיף ואומר:

ואמת הוא גם כן כי מדת זכור רמזו במצוות עשה, והוא יוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומידת שמור

⁴⁶ יעוין במאמרו של הרב משה מונק ערכי שבת כיסוד בחינוך הדתי המופיע ב"מעניות" שבת.

⁴⁷ עיין לעיל הערך 17 עוד מקורות בכיוון זה.

במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממת היראה, כי הנשמר מעשות דבר

הרע בעיני אדוניו ירא אותו... הרמב"ן לשמות שם⁴⁸

כבר בציווי הבסיסי על השבת אנו פוגשים את מלכותה של השבת בכל צדדיה, הרוממות, האהבה והיראה. אולם עדיין יש צורך להתבונן בכך, מהי יסוד היראה כאן, ממה צריך להיות ירא, ואיזו יראה היא זו, הרי ישנן עוד מצוות עשה ולא תעשה רבות, ובמה מתייחדת יראתה של השבת? האם תהיה קשורה יראה זו לשבת כמלכה? מבאר השפת אמת:

וזו היראה נקראה ירא בשת (=יראה, בושה) ירא שבת, שחל עליו מורא גדול

מרוממות אל. ושובת מכל מעשיו ומחשבותיו ומתבטל כולו לזה היראה. ועל זה

נברא העולם. כי מכל הברואים הנוראים שנמצאים בעולם יכול החכם להבין איך

שכל אלו הברואים כלא הם וכולם במאמר נבראו. ויבוא מזה ליראת הרוממות

שיראו לפניו דייקא. שפת אמת וזאת הברכה תרנ"ג ד"ה המשך

מתוך תפיסת השבת כחזרה אל מקור הכוחות, אל נותן הכוחות ובורא העולם, מתוך כך מתילדת היראה המרוממת את האדם. היראה נובעת מתוך היותה של השבת מלכה, מתוך היותה נקודת התמצית של הכוחות ופרטיהם בכל מרחב חיינו, מתוך כך מתבטל האדם למקורו. ההתבטלות של התרוממות לעצם ערכי חיינו, זוהי היראה, יראת המלך, המולידה בנו עוצמה ומקדשת את השבת.

ה. סיכום

מנהגם של ישראל לקרוא לשבת "שבת מלכתא" נובע מעצם מציאותה של השבת. המלכות השבתית מביעה את היות השבת תמצית הכוחות, ונקודת מקורם בקודש. מתוך כך ניסיון להבין את מושג המלכות בכללו, את מותו של דוד בשבת, את עניין השלום הביתי המיוחד לשבת, ואת היראה המצורפת גם היא לשבת. מתוך ההתבררות בענייני השבת יה"ר שמחה להתרומם אל השבת, וליום שכולו שבת.

⁴⁸ יעוין גם בשל"ה חלק ב קלא בעניין שלום ושבת.

⁴⁹ בפרוש הרמב"ן לדברים ה, טו מביא בעניין אחר את יראת השבת. שם מבאר הרמב"ן שהשבת מעוררת ליראת ה'. יעוין גם במהר"ל, תפארת ישראל פרק מד ד"ה וכאשר תבין דברים אלו.